

מקומה של הערבות בלימוד התורה

ערבות בלימוד תורה ובהוראת תורה יסוד חשוב ונכבד הוא. ודבר זה עולה מכמה וכמה מאמרי חכמינו ז"ל וממטבע שטבעו הם בברכת התורה. ערבות משמעה נעימות, מתיקות. דבר ערב הוא מהנה ומענג ובשל כך הוא גם נכסף ומושך. להלן יובאו המאמרים תוך כדי דיון בענייניו של אותו יסוד, יסוד הערבות.

א. ערבות - ערך או אמצעי

יש מקום לברר: האם ערבות בלימוד תורה היא דבר ערכי, והיא מהווה מרכיב בלימוד התורה, שאם לומד אדם תורה והיא אינה עריבה עליו, אין לימודו שלם; או שמא אין העריבות אלא מכשיר שבאמצעותו הלב נמשך לתורה, אולם הלימוד כשלעצמו - כמצנה וכתוכן - אינו נפגם גם אם הוא נטול ערבות. ואולי גם אדרבא, מלכתחילה עדיף היה ללמוד לשמה ממש ללא כל הנאה מהלימוד, ועניין הערבות הוא כמין ויתור על שלימות הלימוד, כדי למשוך את לבו של הלומד הפוטנציאלי.

הנה, לגבי אמצעי משיכה אחרים - כאותם שמנה הרמב"ם בהקדמתו לפרק חלק (מיני מתיקה לילד; ביגוד לנער; גמול כספי לבוגר; תארים וכבוד למבוגר) - ודאי הוא שאין הם דברים הראויים מלכתחילה, שכן לימוד בעטיים הוא לימוד שלא לשמה. אלא שעל כגון דא אמרו חז"ל: "לעולם יעסוק אדם בתורה אפילו שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה" (פסחים נא, ע"ב). הגם ערבות נחשבת לאמצעי מעין אלו?

ב. מצוות לאו ליהנות ניתנו

לימוד תורה הרי היא אחת מתרי"ג מצוות שאדם מישראל מצווה בהן. והנה לגבי מצוות בכללן כבר דן הרמב"ם בשמונה פרקים פרק ו' בשאלה מה ומי עדיף: האם עדיף זה הנמשך אל העבירות, אבל נמנע מהן בשל ציותו לצו ה'; או עדיף זה הנמשך מטבעו לעשות מצוות¹ ולהימנע מעבירות.

והבחין הרמב"ם בין חוקים לבין משפטים. היינו בין מצוות שמעיות, שלגביהן עדיף זה הכובש את יצרו ומתגבר ועושה בתוקף צו של מעלה, לבין מצוות שכליות, שבהן עדיף החסיד הנמשך אליהן מעצמו.

1. הרמב"ם אמנם דיבר על מצוות לא תעשה, אבל נראה שהדברים נכונים גם לגבי מצוות עשה.

מעטה, נחקור אנו לגבי לימוד תורה: האם עדיף הוא האדם שליבו מושכו לחכמות אחרות והוא כופה על עצמו את העיסוק בתורה, כאומר: מה אעשה ואבי שבשמים ציווה עלי לעסוק בתורתו; או עדיף זה הנמשך לתורה ולהוט הוא מעצמו לעסוק בה.

יתירה מזאת, אף במצוות שכליות, שכאמור רצוי שייעשו מתוך עניין והסכמה ורצון ולא כתוצאה מכפייה, הרי ברור שאין ההנאה מהווה מרכיב במצווה. שכבר קבעו חז"ל: "מצוות לאו להנות ניתנו" (עירובין לא, ע"א; ר"ה כה, ע"א²). האם גם תורה לא להנות ניתנה?

ג. בין תורה למצוות

נראה, כי אף שלימוד תורה מצוה היא מכלל התרי"ג, בכל זאת עומדת היא בפני עצמה ושונה היא מהן. עצם העובדה שתורה ומצוות מופיעים תדיר כצמד: "תורה ומצוות" - תופעה המורה אמנם על זיקה וקשר - הרי היא מלמדת כי תורה לחוד ומצוות לחוד. ויש שהיא עומדת לעומתן. כאותה שאלה שנשאלה בעליית בית נתזה בלוד: "תלמוד גדול או מעשה גדול" (קידושין מ, ע"ב). ולא ראו את הלימוד כאחת המצוות, שלגביהן יש הנחייה ברורה במקרה של התנגשות והתלבטות בין שתי מצוות, והיא: "העוסק במצוה, פטור מן המצוה" (סוכה כו, ע"א). כשההתנגשות היא בין תורה למצוות יש שהעדיף מעשה מצוה על פני תלמוד (רבי טרפון) ויש שהעדיף תלמוד (רבי עקיבא), וההכרעה שנפלה: "תלמוד גדול שהתלמוד מביא לידי מעשה", נתסחה ע"י הרמב"ם כך:

"אין לך מצוה בכל המצוות כולן שהיא שקולה כנגד תלמוד תורה, אלא תלמוד תורה כנגד כל המצוות כולן, שהתלמוד מביא לידי מעשה, לפיכך התלמוד קודם למעשה בכל מקום. היה לפניו עשיית מצוה ותלמוד תורה - אם אפשר למצוה להעשות ע"י אחרים, לא יפסיק תלמודו; ואם לאו - יעשה המצוה ויחזור לתלמודו" (הלכות תלמוד תורה ג', ג-ד).

הרי לנו: מבחינת החשיבות - תלמוד גדול; אבל למעשה נדחה הלימוד מפני מצוה שאינה יכולה להתקיים ע"י אחר. בין כך ובין כך שונה היא מצוות תלמוד תורה מיתר המצוות. ומעתה אם גם לגבי מצוות נקבע שלא להנות ניתנו, עדיין פתוחה השאלה לגבי תלמוד תורה.

2. "לא להנות ניתנו - לישראל להיות קיומם להם הנאה, אלא לעול על צואריהם ניתנו" (רש"י ר"ה, שם).

ד. ברכת התורה תוכיח

במסכת ברכות (יא, ע"ב) דנו אמוראים בנוסח הראוי לברכת התורה, ובין השאר הוצע שם: "הערב נא ה' אלהינו את דברי תורתך בפינו ובפיפיות עמך בית ישראל". פירש שם רש"י: "הערב נא - יערצו עלינו לעסוק בהם מאהבה". לכאורה, עצם הבקשה שיהיו דברי תורה ערבים מלמדת כי ערבות היא ערך, ולא רק אמצעי ומכשיר.

הוכחה זאת תהיה איתנה יותר לדרך אחת בהבנת הסוגיא שם. כך נאמר שם:
"מאי מברך?"

אמר רב יהודה אמר שמואל: אקב"ו לעסוק בדברי תורה.
ורבי יוחנן מסיים בה הכי: הערב נא ה"א את דברי תורתך
בפינו ובפיפיות עמך בית ישראל, ונהיה אנחנו וצאצאינו
וצאצאי עמך בית ישראל כולנו יודעי שמך ועוסקי תורתך. בא"י
המלמד תורה המלמד תורה לעמו ישראל.
ורב המנונא אמר: אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את
תורתו, בא"י נתן התורה".

ונחלקו הראשונים בהבנת דברי רבי יוחנן, האם בא להציע תוספת וסיום לברכה שהציע רב יהודה בשם שמואל (רש"י, וכפי שעולה מן הנוסח "מסיים בה") או שהציע ברכה חלופית (בעל המאור)³.

מעתה, לדעה ש"הערב נא" היא הברכה האחת שהציע רבי יוחנן, כי אז נראה ודאי שערבות היא יסוד בלימוד תורה. שאם לא כן, כלום יעלה על הדעת שבברכה שקודם לימוד תורה יבקשו על אמצעי וזרו ללימוד ולא על עצם הלימוד? אולם, להבנה שכל שהציע רבי יוחנן היא תוספת והשלמה לנוסח הברכה שהוצע ע"י שמואל, כי אז אפשר גם להבין שהערבות היא אמצעי. וכך משמיע האדם מישראל עובר ללימודו.

1. ברכת מצוות - 'אקב"ו לעסוק בדברי תורה';
2. בקשה - 'הערב', בה הוא מבקש שה' יסייע בידו לעסוק, בכך שיאחיב את דברי התורה שבפיו.

ה. לימוד מאהבה - מאהבת מה?

רש"י כאמור פירש: "יערצו עלינו לעסוק בהם מאהבה". אבל לא פירש מאהבת מה. דרך כלל מתפרשת אהבה בהקשר לעשיית מצוות, כאהבת המצוה, היינו הקב"ה. ומידה זאת נתבעת דווקא בעת קיום מצוות שהאדם אינו נוטה להם מטבעו ואף אינו

3. ונפקא מינה לנוסח הברכה. האם "הערב נא", או "הערב נא". ראה שו"ע או"ח מ"ז, ו ובמשנ"ב ס"ק יא-יב.

מבין את טובתם, אבל הוא משתדל לקיימם מאהבת הבורא שציווה עליהן. האם גם לימוד תורה מאהבה, הוא בזה המובן? אם כן מה לזה ולערבותם של דברי התורה. הרי אם הוא עוסק מאהבת נותן התורה, הוא אמור לעשות זאת בין אם התורה עריבה עליו ובין אם אינה עריבה? על כרחך אין אתבה כאן אלא אהבת התורה עצמה. אהבה שכזאת היא פועל יוצא של ערבות דברי התורה. אם עריבות של תוכן, אם עריבות המסרים, אם של דרך ומיתודת הלימוד. הנאה מן הלימוד אפשר לה להיות הנאה אינטלקטואלית ואפשר לה להיות הנאה ערכית ומוסרית, אפשר לה להיות הנאה רגשית ואפשר לה גם להיות הנאה אסתטית⁴.

ו. "עיקר מצות לימוד התורה... להיות מתענג בלימודו"

דברים מפורשים בעניין זה משמיע רבי אברהם מסאכטשוב בהקדמה לספרו אגלי טל, תוך שהוא מתפלמס עם דעה שונה:

"שמעתי קצת בני אדם טועין מדרך השכל בענין לימוד תורה ואמרו כי הלומד ומחדש חדושים ושמח בלימודו אין זה לימוד התורה כ"כ לשמה, כמו אם היה לומד במשיטות שאין לו מהלימוד שום תענוג והוא רק לשם מצוה, אבל הלומד ומתענג בלימודו הרי מתערב בלימודו גם הנאת עצמו. ובאמת זה טעות מפורסם, ואדרבא כי זה הוא עיקר מצות לימוד התורה להיות שש ושמח ומתענג בלימודו ואז דברי תורה נבלעין בדמו, ומאחר שנהנה מדברי תורה הוא נעשה דבוק לתורה..."⁵.

אמנם הוא מסייג דבריו:

"ומודינא דהלומד לא לשם מצות הלימוד, רק מחמת שיש לו תענוג בלימודו - הרי זה נקרא לימוד שלא לשמה, כהא דהאוכל מצה שלא לשם מצוה רק לשם תענוג, ובהא אמרו לעולם יעסוק אדם... שלא לשמה, שמתוך... אבל הלומד לשם מצוה ומתענג בלימודו הרי זה לימוד לשמה וכולו קודש כי גם התענוג מצוה".

4. עריבות אסתטית יכולה לבוא מדרך וצורת ניסוח, ומאז הותר לכתוב דברי תורה שבע"פ גם מצורת הכתיבה וההדפסה. בהקשר זה מאלפת היא הוראתו של רבי עקיבא איגר לבנו לגבי הדפסת כתביו: "אבקשך בני ידידי לפקוח עין על זה שיהיה נדפס על נייר יפה, דיו שחור ואותיות נאותות. כי לדעתי הנפש מתפעלת והדעת מתרווחת והכוונה מתעוררת מתוך הלימוד בספר נאה ומהודר... כי הם מעירים ומשמחים הנפש והכוונה נכונה עם השמחה אל הדיבור, הן כמו נשמה וחיות אל הגוף" (מבוא בהקדמת בניו לשו"ת רע"א).

5. וזה עולה גם מהאמור במסכת שבת סג, ע"ב: "שמח בחור בילדותך... עד כאן לדברי תורה". ופרש"י: "עד כאן לתורה - שמח בתלמודך, למוד משמחה ומטוב לבב..."

שמענו אפוא כי עיקר בלימוד הוא להיות שמח ונהנה בלימוד. אבל דומה שיתירה מזו עולה מן המאמר שיובא להלן.

ז. חוקים לא טובים?

מצינו מאמר נוסף של רבי יוחנן המתייחס לערבות בלימוד:

"אמר ר' שפטיה אמר ר' יוחנן: כל הקורא בלא נעימה ושונה בלא זמרה, עליו הכתוב אומר 'וגם אני נתתי להם חוקים לא טובים' וגו'⁶ (מגילה לב, ע"א).

התוס' כתבו:

"וכשנראה בלא זמרה - שהיו רגילין לשנות המשניות בזמרה, לפי שהיו שונים אותן על פה, וע"י כך היו נזכרים יותר".⁷

נמצא לפי התוס' הזמרה היא אמצעי עזר לזכירת החומר. אולם השימוש בביטוי של הנביא "חוקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם", מלמד שיש בלימוד פגם מהותי. חיצונית נראים החוקים הנלמדים ללא זמרה כחוקים הנלמדים בנעימה, התוכן הוא לכאורה אותו תוכן. ואעפ"כ אלו הנלמדים בנעימה הם חוקים טובים; והללו שנלמדו ללא נעימה - חוקים לא טובים. בנעימה - יחיו בהם; לא בנעימה - לא יחיו בהם. מסתבר שהזמרה והנעימה הם (או גם הם) נותנים ערבות ללימוד. נמצא כשדברי תורה ערבים - הם טובים ויחיו בהם, ואם חלילה לא, כי אז אותם חוקים ומשפטים - לא יחיו בהם.

ח. הוראה עריבה

ערבות נדרשת ביותר בהוראת תורה. כך עולה מדרשתו של ר' שמעון בן לקיש לפסוק: "זיתן אל משה ככלתו לדבר לדבר אתו בהר סיני שני לַחַת העדות" (שמות ל"א, יח). ר"ל נדרש לכך שהמילה ככלתו נכתבה בכתיב חסר ללא וו, ודרש שהכתיב רומז ל**כלה**:

"מהו 'ככלתו' - כל מי שהוא מוציא דברי תורה ואינן ערבים על שומעיהן ככלה שהיא ערבה לבעלה, נוח לו שלא אמרן. למה, שבשעה שנתן הקב"ה תורה לישראל היתה חביבה עליהן ככלה שהיא חביבה על בן זוגה..." (שמו"ר מ"א, ה).

6. יחזקאל כ"ו, כה. המשך הכתוב הוא "ומשפטים לא יחיו בהם". ונראה שלזה (או גם לזה) נתכוון רבי יוחנן, שכן אביי תמה על דבריו: "משום דלא ידע לבסומי קלא משפטים לא יחיו בהם קרית ביהז".
7. וראה על כך בפירוש תפארת ישראל למשנה ערכין פרק ד', בועז אות א'.
בכתוב זה השתמש רע"א במכתבו הנ"ל וכך כתב: "...אם הכתב מטושטש, הוא כמעט כדרך מה שאמרו ז"ל כל הקורא בלא נעימה וכו' ונתתי להם וכו' ומשפטים כל יחיו בס, כי אלו מעירים ומשמחים הנפש".

חריפות הדברים - 'נוח לו שלא אמר' תמוהה לכאורה. ודאי רצוי שיהיו הדברים ערבים, אבל האמנם עדיף שלא לומר כלל מאשר לומר בדרך שאינה עריבה? אכן הנסיון החינוכי מראה כי כשהדברים אינם ערבים ואינם מושכים, אין התלמידים שווי-נפש לכך, אלא הלימוד הופך להיות שנואי עליהם, וביותר כשהם נדרשים להקדיש לו את מירב זמנם ומרצם. והם מטפחים כלפיו יחס של דחייה וריחוק. נמצא כי בכך נועלים בפניהם את הרצון לשוב וללמוד בעתיד. רצון שאפשר והיה מתעורר לו לא היו מתנסים בהוראה משניאה.

אולם הדגש "ככלה שהיא עריבה לבעלה", מלמד על עניין תוכני יותר. התורה אמורה להיות ככלה ללומד אותה. עימה יחד הוא אמור לפעול וליצור חדשות. אבל פעילות חיובית אפשרית רק כשהכלה עריבה והזוג חי בהרמוניה. שאם לא כן לפתח הבית המשותף רובצים הגירושין הצפויים. וכשיגרש איש ישראל חלילה את כלתו התורה, שוב לא יוכל למצוא נחת בכל כלה אחרת, שהתורה היא הארוסה המיועדת לו⁸.

נראה כי אף ברכת "הערב נא" מכוונת בעיקר למלמד התורה שהרי כך הוא מטבע הברכה:

"והערב נא ה' אלהינו את דברי תורתך בפינו ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי עמך בית ישראל כולנו יודעי שמך ועוסקי תורתך, בא"י המלמד תורה לעמו ישראל" (ברכות יא, ע"ב).

וכן יתפרשו הדברים: כשתערב את דברי תורתך בפינו, אותם שאנו משמיעים אותם באוזני צאצאינו ותלמידינו, כי אז נהיה אנחנו וצאצאינו עוסקי תורתך. שאם לא יערבו הדברים בפינו, כי אז גם אם נלמד אנחנו, הרי השומעים יפנו לנו עורף. וכיוון שברכה זאת על הוראת התורה היא, יפה לה החתימה "בא"י המלמד תורה לעמו ישראל".

באמת, כדרך שהקב"ה לימד ומלמד תורה לעמו ישראל, כן אנו מצווים ללמד תורה⁹. והנה גבי מצות הלמידה העצמית, הרי זה נתון לגמרי בידי האדם עצמו, לא כן לגבי הוראה לאחרים, כדי להצליח במצוה זאת, צריך שהתלמיד יהיה מעוניין ללמוד, ועניין הוא יגלה כשהדברים יהיו ערבים, ומכאן הבקשה "והערב נא". ואם בהוראה ליחידים כך, בהוראה לרבים על אחת כמה וכמה. ואכן בדרשות

8. ודבר זה עולה מהדרשה לפסוק "תורה צוה לנו משה מורשה" (דברים ל"ג, ד) - "אל תקרי מורשה אלא מאורסה" (פסחים מט, ע"א).

9. על היות עיקר החובה ללמד, ראה במאמרו של פרופ' יי לוי "על מצות תלמוד תורה" ב"המעין" טבת תשנ"ד ותגובת הרב בן ארזה ותגובתי בגליון תמוז תשנ"ד.

מקבילות במדרש שיר השירים מצאנו הדגשת הוראה לרבים. כך נאמר בדרשה לכתוב:
"נפת תטפנה שפתותיך כלה, דבש וחלב תחת לשונך" (שה"ש ד', יא):

"ר' אלעזר אומר: כל מי שהוא אומר דברי תורה ברבים, ואינם ערבים לשומעיהן כסולת זו שצפה על גבי נפה - נוח לו שלא אמרן ... רבנן אמרי כל מי שאומר דברי תורה ברבים ואינם ערביין על שומעיהן כדבש וחלב המעורבין זה בזה - נוח לו שלא אמרן ... ר' יוחנן¹⁰ אמר: כל מי שאמר דברי תורה ברבים ואינן ערביין על שומעיהן ככלה זו שעריבה על בני אדם בחופתה - נוח שלא אמרן".

ט. ערבות - כיצד?

יושם לב: רבי אלעזר נדרש לניפוי המוקדם שצריך המלמד לערוך קודם שהוא מלמד, שיהיו דבריו כסולת הצפה על גבי נפה, כשהיא נטולת פסולת. ואילו רבנן מדגישים דווקא את הערבוביה החיובית והרצויה, מעין דבש וחלב המעורבין זה בזה, ערבוביה התורמת לטעמו של התבשיל. בין בפעולת הניפוי ובין בפעולת הערבוב, כשהם נעשים כראוי הרי הם מתקינים את החומר הנלמד לקראת הוראתו. וכך למדנו בירושלמי:

"בשעה שדברי תורה יוצאין מפי בעליהן כתיקנן - הן ערביין לשומעיהן כמסמרות נטועים. ובשעה שהם יוצאים ממוסמסין הם מרים לשומעיהן כמסמרות" (סנהדרין פ"ו, ה"א).

דומה שהכוונה היא כשהם כתיקנן הרי הם **נטועים** כמסמרות, כלומר הדברים נחרתים ונקבעים בלב השומעים. אבל כשהדברים ממוסמסין, היינו ימסורגין ומסורגין (פני משה) כי אז הם **דוקרים** כמסמרות שלא ניטעו במקומם והם דוקרים ופוצעים. אולם אפשר גם שדברי התורה לא ייראו או יישמעו ערבים, אבל מצד תוכנם האמיתי הם ערבים.

"תלתלים שחורות כעורב" (שה"ש ה, יא) - ר' שמואל בר יצחק פתח קריא בפרשיותיה של תורה שנראות כאילו הן כעורות ושחורות לאומרן ברבים, כגון הלכות זיבה ונגעים, נידה ויולדת. אמר הקב"ה: הרי הן ערבות עלי" (ויק"ר יט, ג).

כלומר הקריטריון בלימוד תורה, אי אפשר שיהיה רק מידת הערבות של הדברים. שאף שהמלמד צריך ליצוק את התוכן בדרך עריבה, עם זאת אל לו להימנע מלעסוק בתכנים של תורה אף שאינם משובבי נפש.

10. הוא רבי יוחנן שקבע כי מטבע ברכת התורה היא "הערב נא...!"

ערבות היא במידה רבה פועל יוצא של התקנת חומר הלימוד בידי המלמד עובר להוראה ותוך כדי ההוראה, אולם היא תלויה מאוד במידת המוטיבציה של הלומדים. כך למדנו:

"מה מים אם אין אדם צמא - אינה עריבה בגופו, כך תורה אם אין אדם עיף בה - אינה עריבה בגופו" (מדרש שה"ש א, יט)¹¹.

ואפשר שערבות הוא גם תוצאה של עירוב. כדרך שהמכין תבשיל מערב הוא מיני מאכלים יחד ומתבל אותם בתבלינים שונים, כן המבקש לעסוק להשמיע דברי תורה ראוי לו לערב מקצועות תורה אחדים, כדרך שמצינו אצל רז"ל:

"בן עזאי היה יושב ודורש והאש סביבותיו ... הייתי יושב וחורז בדברי תורה ומתורה לנביאים ומנביאים לכתובים והיו הדברים שמחים כנתינתם מסיני והיו ערבים כעיקר נתינתן (מדרש שה"ש א).

"אמר רבי יוחנן: כשהיה רבי מאיר דורש בפרקו היה דורש שלישי הלכה, שלישי אגדה ושלישי משלים" (סנהדרין לח, ע"ב בתרגום עברי)¹².

י. דוגמא אישית

אמצעי נוסף יש למשיכת בני אדם ללמוד תורה, והוא אינו קשור בחומר הלימוד ובדרכי הוראתו, אלא באישיותו של הרב המלמד. כבר הינחו חז"ל וקבעו: "אם דומה הרב למלאך ה' - יבקשו תורה מפיו, ואם לאו - אל יבקשו תורה מפיו" (מו"ק יז, ע"א). אולם לא רק במלמד הישיר הדברים אמורים, אלא כלפי כל מי שלמד תורה שמעתה הוא משמש כמין דגם לבן תורה. השאלה אם ישמש כמין מודל לחיקוק, תלויה אך ורק בהתנהגותו. כך שנו לנו רבותינו:

"ואהבת את ה' אלהיך" - שיהא שם שמים מתאהב על ידך, שיהא קורא ושונה ומשמש תלמידי חכמים ויהא משאו ומתנו בנחת עם הבריות¹³. מה הבריות אומרות עליו: אשרי אביו

11. ואולי ניתן לשמוע בזה גם, כי עריבות אינה בהכרח תוצאה של הפיכת החומר לקליל ומשעשע. פעמים להיפך, דווקא מאמץ לקליטה ("עיף ביה") הוא המרשם להנאה שתבוא לאחר שיקלט החומר.

12. אין לראות בכך המלצה לעירוב תחומין במשמע של לימוד מקרא וניתוח מדרש בכלים הלכתיים; או לימוד גמי באופן רעיוני ולא בדרך של גפ"ת. כל חלק בתורה צריך להילמד בדיצפלינה הראויה לו. אבל לימוד מקרא ראוי שיהיה מוקרן גם שבעת לימוד מדרש תהיה מודעות לפנים ההלכתיות. שהרי "תורת ה' תמימה משיבת נפש", היינו כשהיא תמימה ושלימה על כל חלקיה - המקרינים זה על זה - היא משיבת נפש.

13. הרי"ח גרס: "משאו ומתנו באמונה ודיבורו בנחת עם הבריות".

שלמדו תורה, אשרי רבו שלמדו תורה, אוי להם לבריות שלא למדו תורה, פלוני שלמדו תורה ראו כמה נאים דרכיו כמה מתוקנים מעשיו" (יומא פו, ע"א).
"צריך תלמיד חכם להיות ערב לכל אדם ולא יהיה כקדרה שאין בה מלח" (כלה רבתי פרק ג').

יא. תורה ותפילה

את תורתו הוריד הקב"ה מטה לזה העולם, כדי שיהגו בני אדם בה ויקיימוה. לעומת זאת מעלים באי עולם את תפילתם ואת מנחתם כלפי מעלה, להיות לרצון לפני ה'.

והנה כדרך שחשוב שתהיה תורה עריבה בפי לומדיה, כן יש צורך שתפילות האדם וקורבנותיו יהיו ערבים למעלה. ומכאן ההבטחה "וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות" (מלאכי ג', ד)¹⁴. ומכאן הבקשה "ערב עליו שיח" (תהלים קי"ד, לד).

ערבות זאת ודאי שהיא תלויה בכוונת ליבו של המתפלל. עם זאת יש בה גם משמע של נעימה עריבה, לפחות אצל זה המשמיע קולו כשליח ציבור, ומכאן: "אין מורידין לפני התיבה אלא אדם הרגיל ... ומרוצה לעם ויש לו נעימה וקולו ערב" (תענית טז, ע"א). ואף זאת: "כבד את ה' מהונך" - שאם קולך ערב פרוס על שמע ועבור לפני התיבה" (ילק"ש משלי ג').

14. ולעומת זאת בתוכחה הנבואית: "וזבחיכם לא ערבו ליי" (ירמיה ו', כ); "ולא יערבו לו זבחים" (חושע ט', ד).